

ONA TILI TA'LIMI JARAYONIDA BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINING MANTIQUIY FIKRLASHINI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI

Xushmurodova Mahliyo G'ulomjon qizi

Oriental universiteti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi
2-bosqich magistranti
<https://doi.org/10.5281/zenodo.18781359>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 20- fevral 2026 yil
Ma'qullandi: 22- fevral 2026 yil
Nashr qilindi: 26- fevral 2026 yil

KEY WORDS

mantiqiy fikrlash, boshlang'ich ta'lim, ona tili ta'limi, pedagogik texnologiyalar, interaktiv metodlar, muammoli ta'lim, grafik organayzerlar, nutqiy kompetensiya, tafakkur jarayoni, didaktik yondashuv.

ABSTRACT

Mazkur maqolada ona tili ta'limi jarayonida boshlang'ich sinfi o'quvchilarining mantiqiy fikrlash qobiliyatini shakllantirish texnologiyalari ilmiy-metodik jihatdan tahlil qilinadi. Boshlang'ich ta'lim bosqichida tafakkur jarayonini rivojlantirishning dolzarbligi, uning nutqiy kompetensiya va kommunikativ faoliyat bilan uzviy bog'liqligi asoslab beriladi. Tadqiqotda o'quvchilarning tahliliy, qiyosiy, umumlashtiruvchi va xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi interaktiv metodlar, muammoli vaziyatli topshiriqlar, mantiqiy mashqlar, grafik organayzerlar hamda reflektiv yondashuv elementlarining samaradorligi yoritiladi.

Bugungi kunda boshlang'ich ta'lim tizimida o'quvchilarning nafaqat bilim hajmini oshirish, balki ularning mustaqil va mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri sifatida qaralmoqda. Ta'lim jarayonida o'quvchi tayyor ma'lumotni qabul qiluvchi subyekt emas, balki fikrlovchi, tahlil qiluvchi va xulosa chiqaruvchi shaxs sifatida shakllanishi zarur. Ayniqsa, ona tili darslari bu jarayonda alohida o'rin tutadi, chunki til – tafakkur vositasi, nutq esa fikrning ifodasidir. Demak, ona tili ta'limi bevosita mantiqiy fikrlashni rivojlantirish bilan chambarchas bog'liq.

Boshlang'ich sinfi davri bolalarda tafakkur jarayonining faol shakllanish bosqichi hisoblanadi. Aynan shu davrda tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish, sabab-oqibat munosabatlarini anglash kabi aqliy operatsiyalar bosqichma-bosqich rivojlanadi. Agar bu jarayon metodik jihatdan to'g'ri tashkil etilsa, o'quvchilarda mustaqil fikrlash, dalillash va asoslash ko'nikmalari barqaror shakllanadi. Aks holda, bilimlar yuzaki o'zlashtiriladi va nutqiy faoliyatda mantiqiy izchillik yetishmaydi.

Amaliy kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, ona tili darslarida ko'pincha qoida va ta'riflarni yod oldirishga urg'u beriladi, biroq o'quvchining fikrlash jarayonini faollashtirishga yetarli e'tibor qaratilmaydi. Natijada o'quvchi grammatik tushunchani biladi, ammo uni tahliliy fikrlash asosida qo'llashda qiynaladi. Shu sababli ona tili ta'limida mantiqiy fikrlashni shakllantirishga xizmat qiluvchi pedagogik texnologiyalarni ilmiy asosda tanlash va amaliyotga joriy etish dolzarb masalaga aylanmoqda.

Yuqorida ta'kidlanganidek, boshlang'ich sinf ona tili darslarida mantiqiy fikrlashni shakllantirish tasodifiy topshiriqlar orqali emas, balki puxta o'ylangan texnologik yondashuv asosida amalga oshirilishi zarur. Mantiqiy tafakkur o'z-o'zidan rivojlanmaydi; u maxsus tashkil etilgan didaktik sharoit, mazmun va metodlar tizimi orqali shakllanadi. Shu bois mazkur tadqiqot doirasida o'quvchilarning tahliliy, qiyosiy, umumlashtiruvchi va xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik texnologiyalar amaliy nuqtai nazardan tahlil qilinadi.

Quyida har bir ko'nikma turi va unga mos metodik vositalar tizimli ravishda yoritiladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchisida mantiqiy fikrlash quyidagi aqliy operatsiyalar orqali namoyon bo'ladi:

- tahlil qilish;
- taqqoslash;
- umumlashtirish;
- sabab-oqibat bog'lanishini aniqlash;
- xulosa chiqarish.

Quyidagi jadvalda mazkur ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiluvchi metod va texnologiyalar ko'rsatilgan.

1-jadval. Mantiqiy ko'nikmalar va ularni shakllantirish texnologiyalari

Mantiqiy ko'nikma	Mazmuni	Qo'llaniladigan metod/texnologiya	Ona tili darsidagi misol
Tahliliy fikrlash	Matn yoki til birligini qismlarga ajratish, tarkibini aniqlash	Muammoli savollar, mantiqiy mashqlar	Gap bo'laklarini aniqlash va ularning vazifasini asoslash
Qiyosiy fikrlash	O'xshash va farqli jihatlarni aniqlash	Venn diagrammasi, taqqoslash jadvali	Sifat va ravishning o'xshash hamda farqli tomonlarini solishtirish
Umumlashtirish	Xususiy holatlardan umumiy xulosa chiqarish	Klaster, konseptual xarita	So'z turkumlari bo'yicha umumiy belgilarning aniqlanishi

Xulosa chiqarish	Dalillarga asosanib yakuniy fikr bildirish	Muammoli vaziyatli topshiriq, refleksiya	Matn asosida muallif g'oyasini aniqlash va asoslash
------------------	--	--	---

Jadvaldan ko'rinadiki, har bir mantiqiy operatsiya muayyan metodik vosita orqali faollashadi. Bu esa ta'lim jarayonida texnologik yondashuv zarurligini ko'rsatadi.

Interaktiv metodlar o'quvchini passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi. Masalan:

- "Aqliy hujum"
- "Insert"
- "Savol-javob zanjiri"
- "Rolga kirish"

Bu metodlar orqali o'quvchi fikr bildiradi, boshqalarning fikrini eshitadi, dalillaydi va himoya qiladi. Ayniqsa, grammatik mavzularda qoida tayyor berilmay, misollar asosida o'quvchining o'zi xulosa chiqarishi ta'minlansa, mantiqiy tafakkur sezilarli darajada rivojlanadi.

Muammoli ta'lim elementlari esa o'quvchini fikrlashga majbur etadi. Masalan:

- "Nega bu gapda ega tushib qolgan?"
- "Qaysi so'z bu yerda ortiqcha va nima uchun?"
- "Matndagi voqealar ketma-ketligi buzilsa, mazmun qanday o'zgaradi?"

Bunday topshiriqlar sabab-oqibat bog'lanishini anglashga yordam beradi va xulosa chiqarish ko'nikmasini mustahkamlaydi.

Grafik organayzerlar ham (klaster, Venn diagrammasi, T-jadval, konseptual xarita) axborotni vizual tarzda tartibga solishga yordam beradi.

2-jadval. Grafik organayzerlarning mantiqiy tafakkurga ta'siri

Organayzer turi	Qanday fikrlashni rivojlantiradi	Amaliy natija
Klaster	Umumlashtirish	Mavzuni tizimli anglash
Venn diagrammasi	Qiyosiy tahlil	O'xshash/farqli jihatlarni aniqlash
T-jadval	Tahlil	Belgilarni ajratish
Konseptual xarita	Tizimli fikrlash	Sabab-oqibat bog'lanishini ko'rish

Vizual modellar o'quvchining abstrakt tafakkurini soddalashtiradi va bilimni ongli o'zlashtirishga xizmat qiladi.

Refleksiya – o'quvchining o'z fikrini tahlil qilishi va baholashidir. Dars oxirida quyidagi savollar samarali hisoblanadi:

- "Bugun nimani tushundim?"
- "Qaysi topshiriq menga qiyin bo'ldi va nima sababdan?"

- “Men qanday xulosa chiqardim?”

Refleksiv yondashuv o'quvchida metakognitiv ko'nikmalarni shakllantiradi, ya'ni u o'z fikrlash jarayonini anglay boshlaydi. Bu esa mantiqiy tafakkurning yuqori bosqichi hisoblanadi.

Yuqorida ko'rib chiqilgan texnologiyalarni kompleks qo'llash quyidagi natijalarga olib keladi:

- bilimlarni ongli o'zlashtirish;
- nutqda mantiqiy izchillik;
- mustaqil fikr bildirish;
- dalillash madaniyatining shakllanishi.

Demak, ona tili ta'limi jarayonida mantiqiy fikrlashni shakllantirish alohida mashq emas, balki metodik tizimni talab etuvchi jarayondir. Interaktiv metodlar, muammoli vaziyatlar, grafik organayzerlar va refleksiv yondashuv bir-biri bilan uzviy bog'langan holda qo'llangandagina yuqori samaradorlikni ta'minlaydi.

Boshlang'ich sinf ona tili darslarida mantiqiy fikrlash qobiliyatini shakllantirish zamonaviy ta'limning ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, mantiqiy tafakkur o'quvchilarda tabiiy ravishda emas, balki maxsus tashkil etilgan pedagogik sharoit va texnologik yondashuv asosida bosqichma-bosqich rivojlanadi. Ona tili ta'limi mazmuni esa bu jarayon uchun qulay didaktik maydon vazifasini bajaradi, chunki til birliklarini o'rganish jarayoni bevosita tahlil, taqqoslash, umumlashtirish va xulosa chiqarish kabi aqliy operatsiyalarni talab etadi.

Maqolada yoritilgan interaktiv metodlar, muammoli vaziyatli topshiriqlar, mantiqiy mashqlar, grafik organayzerlar hamda refleksiv yondashuv elementlari o'quvchilarning fikrlash jarayonini faollashtirishda samarali vosita ekanligi asoslab berildi. Ayniqsa, qoida va tushunchalarni tayyor shaklda berish o'rniga o'quvchini mustaqil xulosa chiqarishga yo'naltirish mantiqiy tafakkurning barqaror shakllanishiga xizmat qilishi aniqlandi. Grafik organayzerlar esa bilimni tizimlashtirish va sabab-oqibat bog'lanishlarini anglash imkonini yaratadi, refleksiya esa o'quvchining o'z fikrlash jarayonini tahlil qilish ko'nikmasini rivojlantiradi.

Shunday qilib, ona tili ta'limi jarayonida mantiqiy fikrlashni shakllantirish alohida metod emas, balki o'zaro bog'liq texnologiyalar tizimidir. Ularning kompleks va maqsadli qo'llanilishi o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish, bilimlarni ongli o'zlashtirish hamda mustaqil fikr bildirish madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Kelgusida mazkur yo'nalishda tajriba-sinov ishlarini kengaytirish va metodik tavsiyalarni amaliyotga joriy etish boshlang'ich ta'lim samaradorligini yanada oshirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Асмолов А.Г. Психология личности: культурно-историческое понимание развития человека. – Москва: Просвещение, 2020. – 448 с.
2. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения. – Москва: ИНТОР, 2017. – 544 с.
3. Зимняя И.А. Педагогическая психология. – Москва: Академия, 2018. – 384 с.
4. Johnson D.W., Johnson R.T. Cooperative Learning: The Foundation for Active Learning // Active Learning in Higher Education. – 2014. – Vol. 15(1). – P. 1-17.
5. Hattie J. Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. – London: Routledge, 2018. – 389 p.

6. Fisher R. Teaching Thinking: Philosophical Enquiry in the Classroom. – London: Bloomsbury Education, 2013. – 232 p.
7. Qizi, J. D. U., Feruza, O., Farida, P. L., Sitora, R., & Durdona, Q. (2024). ONA TILI VA O 'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA TARQATMA MATERIALLAR TAYYORLASH, ULARNING AHAMIYATLILIGI. Science and innovation, 3(Special Issue 36), 278-279.
8. Qizi, J. D. U., Gulsanam, Y., Madina, Y., & E'Zoza, U. (2024). SAVOD O 'RGATISH DAVRI, UNDA FOYDALANILADIGAN METODLARNING QIYOSIY-TANQIDIY TAHLILI. Science and innovation, 3(Special Issue 26), 720-722.
9. Qizi, J. D. U., Ruxshona, R., & Mohiza, X. (2024). BOSHLANG 'ICH SINFI ONA TILI DARSLARIDA FONETIK MASHQLARNI O 'QITISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING O 'RNI. Science and innovation, 3(Special Issue 36), 583-585.

